

prikazi

Dr Rene Lovrenčić, GENEZA POLITIKE »NOVOG KURSA«, Institut za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1972, str. 324.

Autor se prihvatio znanstvene obrade politike »novog kursa« ili tačnije njegove geneze u vrijeme krize dualizma koja 1903. godine ulazi u svoju akutnu fazu. Tada se hrvatskoj građanskoj politici prosto nameće novi pravac koji ima ishodište u suprotstavljanju germanstvu, naročito modificiranoj politici »Drang nach Osten«, i iskorištavanju krize dualizma za politički pokret kojem je u krajnjoj konsekvenci cilj stvaranje samostalne jugoslavenske države. Takve tendencije izražene su u lozinci »Od Alpa do Marice na obranu protiv germanstva« (Trumbić) i dolaze od saznanja da sloga između Hrvata i Srba ne može biti predmet »nagađanja nego conditio sine qua non narodne politike 'novog kursa'« (Supilo). Stoga je Lovrenčić s pravom, već u uvodnim razmatranjima, pošao od takvog značaja »novog kursa« ocjenjujući ga kao političku orijentaciju koja predstavlja prekretnicu u političkom razvoju Hrvatske na početku 20. stoljeća. »Novi kurs« je ujedno »najava prve ozbiljne kooperacije obaju glavnih sastavnih dijelova Hrvatske, koji su se dotad uglavnom kretali zasebnim političkim tokovima«(7).

Ova studija, u stvari, predstavlja nešto prerađenu doktorsku tezu koju je autor 1965. godine obranio na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

Knjiga sadrži petnaest poglavlja. Prvo nosi naziv »'Drang nach Osten' i Slavenski jug« i u njemu autor prikazuje razvoj Njemačke potkraj 19. stoljeća zadržavajući se na ekspanziji njemačkog kapitalizma. Pri tom je analizirao uzroke te ekspanzije, osvrćući se posebno na političku i vojničku podlogu ekspanzionističkih tendencija, i s pravom istakao da tada vjekovno njemačko prodiranje na Istok dobiva novi sadržaj: izvoz robe i kapitala. Za Slavenski jug je značajna činjenica da se »prelijevanjem kapitala iz Reicha preko granica njegova velikog susjeda udružuju dvije velike ekspanzije«(14). Razumije se da je saznanje o tome imalo veliki odjek u jugoslavenskim zemljama i u sebi nosilo zahtjev za protuakcijom. Tome je autor više prostora posvetio u drugom poglavlju konstatirajući da se Monarhija pretvara u sredstvo njemačke penetracije i, istovremeno, analizirajući činioce koji potkopavaju dualizam. Jer, ugrožavanjem dualizma, potkopavaju se i temelji Monarhije. U tom pogledu borba češke buržoazije protiv germanske dominacije ima među Južnim Slavenima poseban odjek, pa dobiva simpatije i podršku, te hrabri protunjemačke tendencije među njima.

Osnovne determinante političkog života banske Hrvatske na prijelazu stoljeća obrađene su u trećem poglavlju u kojem je prezentirano niz važnih podataka o broju i strukturi stanovništva. Uz to se konstatira da je banska Hrvatska oko 1900. godine »trebala predstavljati najjače atraktivno središte Južnih Slavena u Monarhiji, odakle bi izvirale političke, kulturne i privredne inicijative« (22). Međutim, postoje i elementi koji sprečavaju takav razvoj događaja, a to su: nerazvijenost privrede, nepovoljna socijalna struktura, pritisak Khuenova režima, nacionalni sukobi između Hrvata i Srba i sukobi buržoaskih stranaka. Posebno se zadržao na posljedicama takvog razvoja koje su proizlazile iz sporijeg razvoja robnonovčaninog odnosa uvjetujući, između ostalog, i usporavanje procesa raslojavanja seljaštva.

U četvrtom poglavlju dosta prostora dato je opisu jačanja mlade generacije buržoaske opozicije i u vezi s tim potcrtan je značaj studentskih demonstracija od 16. listopada 1895. godine čiji su sudionici bili pripadnici skupine »mladih« (koja se još 1893. godine založila za jedinstvo opozicije). Nova politička generacija nije se, međutim, suprotstavila dotadašnjoj praksi hrvatske građanske opozicije, već samo njezinu rascjepkanosti i trvenju. Ipak, iz te grupe »mladih« izrasta Napredna omladina. Na ovom mjestu opširno prikazuje utjecaj Masaryka na generaciju iz 1895. godine napominjući da taj problem zahtijeva posebnu obradu. Zahvaljujući Masaryku, »Pražani« se formiraju »kao slobodoumni smjer hrvatske politike baš u trenutku kad se i u njoj javlja klerikalizam« (44). Nema sumnje da se na ovu generaciju snažno održavao njemačko-slavenski antagonizam koji je u Češkoj bio najizrazitiji. Tada i »Hrvatska misao«, organ »mladih« održava uvjerenje: »nacionalni opstanak Hrvata i Srba u Monarhiji ugrožen je ozbiljnije nego ikada« (45).

Peto poglavlje posvećeno je razvoju hrvatske buržoaske opozicije od 1897. do 1903. godine sa zaključnom konstatacijom da se ona u tom razdoblju nije mogla »oporaviti od udaraca kuenovštine« (87). Naredno poglavlje tretira hrvatsko-srpske odnose u istom razdoblju. Pri tom je autor dao neke zanimljive podatke o njihovoj nacionalnoj i socijalnoj strukturi. Tako, na primjer, u banskoj Hrvatskoj živi 610.909 Srba, ali njihov »stupanj buržoaziranja« nije visok, pa udio srpske buržoazije »ne odgovara udjelu srpske narodnosti u općoj slici zemlje« (89). Osim toga, karakteristika srpskog kapitala je u činjenici da ga ima najmanje tamo gdje žive Srbi u većini (Lika, Kordun, Banija). U sedmom poglavlju obrađen je politički i privredni razvoj Dalmacije u spomenutom razdoblju te naglašene žive veze koje banovinska opozicija održava s dalmatinskim strankama i političkim ličnostima. Čini se, međutim, da su ovdje prednosti za nezavisniji kurs bile jače izražene nego u Banovini.

Osmim poglavljem autor ulazi u razdoblje neposredno vezano s pojavom »novog kursa«. Naime, riječ je o predvečerju narodnog pokreta 1903/04. godine u kojem je naročito naglašen opozicioni duh u Dalmaciji koji sve više osvaja političku pozornicu i to u uvjetima kad razlike između pravaške i Narodne stranke gotovo nestaju. Taj proces je istovremeno praćen snažnim stupanjem mlade generacije u politički život. Međutim, takve promjene u banskoj Hrvatskoj više su formalne nego stvarne i jedno je Napredna omladina u ljeto 1902. godine pokušala uzburkati političku javnost Banovine. Ali tada su došli protivsrpski izgredi. Tom prilikom sukobili su se »ne samo politički protivnici već i privredni konkurenti« (145). Autor konstatira da su ovi neredi predstavljali »vrhunac sukoba Hrvata i Srba« i da odatle vode samo dva puta: u stišavanje i potiskivanje međusobnih protivnosti ili u nastavljanje sukoba. Krenulo se ka smirivanju, ali su tragovi ostali čime autor i objašnjava rezerviranost srpske opozicije prema Narodnom pokretu. Tako je na pragu 1903. godine Napredna omladina bila jedina aktivna struja buržoaske opozicije u Banovini.

U devetom poglavlju dat je pregled razvoja događaja u banskoj Hrvatskoj u vrijeme Narodnog pokreta. Značajno je da na samom početku 1903. godine dolazi do fuzije glavnih snaga hrvatske buržoaske opozicije kada su bivši »obzoraši« i »domovinaši«, Napredna omladina i Hrvatska radnička zajednica osnovali Hrvatsku stranku prava, dok je izvan ostala »Čista« stranka prava. Interesantno je da su na skupštini bili i predstavnici dalmatinskih pravaša ali do fuzije nije došlo. Autor zatim prati početak, tok i završetak Narodnog pokreta, ali samo toliko koliko je to važno za shvaćanje njegove uloge u sazrijevanju uvjeta za pojavu politike »novog kursa«. Razloge što je Narodni pokret ostao u skromnim razmjerima vidi u činjenici što je u Slavoniji opozicija tek uhvatila korijen kao i u rezerviranosti srpske buržoazije. Bitno je, međutim, »da je Narodni pokret potakao hrvatsku i srpsku opoziciju da započnu življe zatrpavati duboke rovove koje su između sebe ranije same iskopale« (183). U narednom poglavlju riječ je o odjecima Narodnog pokreta u Dalmaciji koja je tada pod pritiskom bijede buntovno raspoložena. To je bio jedan od razloga da hrvatska javnost u Dalmaciji pažljivo prati zbivanja u Banovini i da pri tome ne ostane pasivna. Tako je buknuo pokret za pomoć Banovini. Potkraj lipnja u Dubrovniku su se odlučili za pregovore »sa širim okvirom, koji bi po tome bili neka inauguracija općeg sporazuma Hrvata i Srba« (200).

Uskoro su podvrgnuti analizi hrvatsko-talijanski odnosi. Dosta prostora posvećeno je historijskom zasjedanju dalmatinskog sabora 19. listopada 1903. godine. Tu je, naime, proklamirana »nova orijentacija hrvatske politike, prozvana njezinim 'novim kursom'« (209—210). U tom kontekstu značajna je rasprava o »jezičnom pitanju« koja je pokazala strah od »Dranga«, ali i odlučnost da mu se pruži otpor. Trumbić je tada upozorio da on »podjednako prijete svim nenjemačkim narodima u Monarhiji kao i balkanskim narodima izvan nje« (212) i založio se za prekid unutrašnjih borbi u pokrajini. Dakle, i ovdje su nosioci nove političke orijentacije »mladi«, odnosno Supilova generacija.

U jedanestom poglavlju obrađena je prva faza »novog kursa« koja je obilježena nastojanjima da on pređe granice pokrajine. Stoga je bilo predviđeno da *Novi list* preseli iz Rijeke u Zagreb i da se tako pretvori u glavni organ hrvatske politike. Ovdje se treba podsjetiti na skupštinu »obzoraša« i »domovinaša« u siječnju 1903. godine kada je usvojen program u kojem dominira misao izražena u tezi »da hrvatska politika ne smije biti više zatvorena sama u sebe, već mora tražiti i jačati uporišta na sve strane« i da nacionalni ekskluzivizam treba zamijeniti »hrvatstvom čvrsto oslonjeno na slavenske narode, pogotovo na ostale Južne Slavene« (227). Zatim je, u narednom poglavlju, prikazan politički razvoj banske Hrvatske 1904/05. godine i obrađena druga faza politike »novog kursa« u Dalmaciji. Ovdje je autor opširno prikazao prilike na početku jeseni 1904. godine i fuziju hrvatskih stranaka ocijenio kao važan korak u pravcu politike koncentracije. Pretposljednje poglavlje odnosi se na razvoj hrvatske politike u vrijeme ugarske krize 1905. godine kada je platforma »novog kursa« iz jeseni 1903. godine dopunjena stavovima o hrvatsko-mađarskim odnosima. Naime, sada se javlja mogućnost o stvaranju hrvatsko-mađarskog saveza protiv Beča pri čemu se Trumbićeva koncepcija toga saveza može smatrati »prototipom Riječke rezolucije« (288). U tom pogledu veliki značaj ima sastanak dalmatinskih političara u Dubrovniku 14. i 15. kolovoza 1905. godine koji je bio posvećen ugarskoj krizi. Stoga se dubrovačka konferencija, po ocjeni autora, može smatrati kao »posljednja velika postaja na putu prema Riječkoj rezoluciji i Hrvatsko-srpskoj koaliciji — trijumfu 'novog kursa'« (300).

Zaključno, petnaesto, poglavlje odnosi se na zaključna razmatranja i u njemu je autor najprije rezimirao izlaganje podijelivši politički razvoj Hrvatske od 1897. do 1905. godine na dva perioda (1897—1903 i 1903—1905). Prvi period označio je kao razdoblje oživljavanja hrvatske građanske politike uz pojavu novih tendencija čiji su protagonisti mlade snage hrvatske i srpske buržoaske opozicije. Drugi period započinje burnom 1903. godinom koja daje snažan poticaj hrvatskoj politici. U Dalmaciji elementi »novog kursa« sad brzo »kličaju« i u jesen se javljaju kao zaokružena cjelina. Ali, tada »novi kurs« još nije definitivno izgrađen a to će biti tek 1905. godine kada mu se ugradi ideja o hrvatsko-mađarskoj suradnji. Zaključujući svoja razmatranja, autor konstatira da »novi kurs« nije bio sazreli plod jednog trenutka: izvanredne situacije stvorene krizom dualizma, Narodnim pokretom 1903. godine ili vrhuncom ugarske krize, mada su i ti elementi bili važni u njegovu nastojanju. »'Novi kurs' je u biti koncentrat dugogodišnjeg političkog iskustva, posljedica kritike prošlog i sadašnjeg, i traženja novih putova« (303), a njegov najbitniji elemenat je hrvatskosrpska suradnja. On je, osim toga, hrvatsku politiku izvukao iz stagnacije i »kliješta nacionalnog ekskluzivizma« (306).

Na kraju su Résumé, bilješke o piscu i kazalo imena.

Obradom geneze »novog kursa«, Lovrenčić je dao značajan prilog hrvatskoj i jugoslavenskoj historiografiji koji je korisniji tim više što tretira razdoblje društvenog i političkog razvoja Hrvatske na prijelazu stoljeća koje je deficitarno radovima o ekonomskom, društvenom i političkom razvoju koji je prethodio velikom zaokretu u hrvatskoj politici.

Mile Konjević